

Aardkundige
en
cultuurhistorische
fietstocht

Crommenije en Stelling van Amsterdam

€ 2,00

Uitgave Stichting Oer-IJ 2021 www.oerij.eu

Onder meer door het samenstellen en uitgeven van fietsroutes laat de Stichting Oer-IJ recreanten kennis maken met de vele kwaliteiten van het Oer-IJ gebied. Hier, tussen Uitgeestermeer en Noordzeekanaal, volgen we de historische waterloop de Crommenije en het ingepolderde Wijkemeer. Een karakteristiek Oer-IJ gebied, met een grote verscheidenheid aan type landschappen en een enorme rijkdom aan natuurlijke en cultuurhistorische waarden.

Aan de omgeving hier kunnen twee historisch interessante tijdperiodes worden afgelezen; het middeleeuwse moeraslandschap en de 19e eeuw met de droogmakerijen en de aanleg van diverse militaire verdedigingswerken.

Het centrale thema van deze fietsroute is het WATER

Ten eerste: Het water als bedreiging. Met het graven van sloten, het aanleggen van dammen en dijken en het inzetten van molens werd dit gevaar bezworen.

Ten tweede: Het water als bondgenoot. Met inundatie, het bewust onder water zetten van land, als onderdeel van een militair verdedigingssysteem.

De fietstocht kan op diverse locaties gestart worden.

TOP = Toeristische Overstap Punt

KP = Fietsknooppunt.

- **Optie 1:** starten bij TOP Zwaansmeer aan het Uitgeestermeer: knooppunt 84. Deze route naar het zuiden volgt de middeleeuwse dijken aan de westkant van het water. De informatiepunten bevinden zich met name op de noordwestflank van de Stelling van Amsterdam, waar zal worden ingegaan op de functie en betekenis van deze militaire verdedigingswerken.

- **Optie 2:** starten bij TOP Buitenhuizen aan het Noordzeekanaal: knooppunt 10. Van hieruit gaat de route noordwaarts langs de oostkant van het water. Hier zal de informatie vooral betrekking hebben op de middeleeuwse dijken en dammen.

- **Optie 3:** starten bij TOP Buitenlanden, bij Beverwijk: excursiepoint 10. Hier kan een keuze worden gemaakt uit de zuidelijke of de noordelijke lus. De route is in zijn langste uitvoering 40 km. Op 2 locaties is het mogelijk af te snijden en het af te leggen traject in te korten, dit wordt in de beschrijving en op de kaart aangegeven.

Veel fietsplezier!

Oude zeedijk bij Assendelft.

Algemene inleiding:

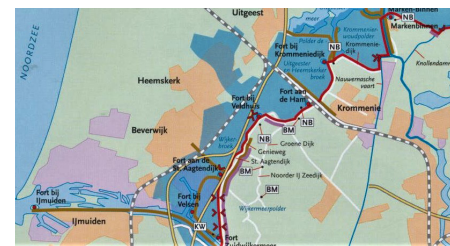
De Crommenije en Wijkemeer hebben een indrukwekkende geschiedenis. Tot aan het begin van de jaartelling stroomde hier het Oer-IJ: een noordelijke zijtak van de Rijn, die bij Castricum in zee uitmondde. Na het dichtslibben van dit getijdenlandschap ontwikkelde zich ook hier, tussen de parallel aan de kust lopende strandwallen, moeras met veenvorming (geel en bruin op het hier afgebeelde kaartje) Het hoogveen gebied in het achterland lag toen nog meters boven zeeniveau.

Rond het jaar 1000 is het moeras door mensen in cultuur gebracht; door sloten te graven werd het ontwaterd en geschikt gemaakt voor bewoning en akkerbouw. Het gevolg was wel dat de bodem begon in te klinken en tot onder zeeniveau zakte. Door die daling ontstonden grote meren en brede veenstromen, zoals de Cromme IJ, die we nu Crommenije noemen. Het zeewater kwam niet langer vanuit het westen, maar via de inmiddels ontstane verbinding met de Zuiderzee. Het IJ werd steeds breder en het zeewater drong via de oude Oer-IJ bedding diep het land binnen.

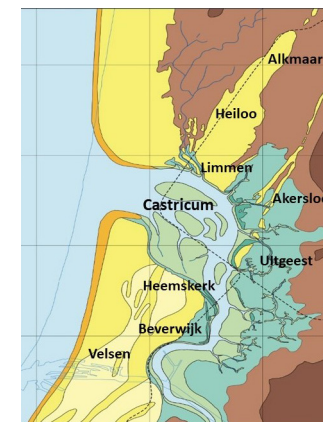
Vanaf de 12e eeuw werd het vanwege voortdurende wateroverlast noodzakelijk overal dijken en dammen aan te leggen. Eind 19e eeuw is de bedding van het Oer-IJ benut voor de aanleg van het Noordzeekanaal tussen Amsterdam en IJmuiden. Het oorspronkelijke IJ en het Wijkemeer zijn toen drooggelegd.

De Stelling van Amsterdam:

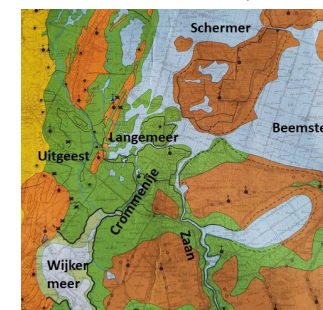
Rondom de hoofdstad ligt een ring van 135 km met 42 forten en 4 batterijen: de Stelling van Amsterdam. Deze complexe verdedigingslinie, tussen 1880 en 1914 aangelegd, moest de vijand op afstand houden door het land onder water te zetten (inundatie). Ongeveer 40 centimeter: onbegaanbaar voor troepen en te ondiep voor vaartuigen. Vliegtuigen waren er nog niet. De forten zijn bij hogere kwetsbare plekken gebouwd. Op deze zogenaamde accessen lagen doorgaande wegen, scheepvaartroutes of spoorlijnen. Naast de reguliere voorzieningen voor de waterhuishouding in de polders, moesten vanwege de Stelling extra kades, linie- of genie-dijken, waterinlaten, damsluizen en kazematten worden aangelegd.

Noordwestflank Stelling van Amsterdam

Reconstructie Oer-IJ 500vChr

Reconstructie Crommenije 1350nChr.

De Stelling staat sinds 1996 op de lijst van UNESCO Werelderfgoed. In dit gebied is nog veel terug te zien van de verdedigingslinie. De meeste forten hebben een andere bestemming gekregen. Sommigen zijn ook publiek toegankelijk. Bij Krommeniedijk is in Fort K'JK een tentoonstelling te zien over de Stelling.

S Startpunt TOP Zwaansmeer, Lagendijk 33, Uitgeest: KP84

Beschrijving Fietsroute 'Crommenije-Stelling van Amsterdam':

Excursiepunten 1 t/m 21:

1 Excursiepunt 1: Erfgoedpark De Hoop

(Zie ook www.houtzaagmolen-uitgeest.nl)

Het Erfgoedpark De Hoop is ingericht voor verblijfsrecreatie, horeca en watersport. Er zijn plannen om op het terrein een authentieke werkende houtzaagmolen te bouwen. Als eerbetoon aan Cornelis Corneliszoon van Uitgeest, die hier in de buurt rond 1600 bedacht hoe met behulp van windkracht machinaal balken en planken konden worden gezaagd. Dat ging 30 keer sneller dan met de hand. Die uitvinding was bepalend voor de snelle economische groei die ons land in de aanloop naar de Gouden Eeuw doormaakte.

Cornelis Corneliszoon van Uitgeest

In een oude monumentale houtloods op het terrein wordt daar meer over verteld. In die tentoonstellingsruimte is ook aandacht voor de ontstaans- en de bewoningsgeschiedenis van Oer-IJ landschap.

Houtzaagmolen de Hoop

In westelijke richting (rechts) ligt Uitgeest. De bewoning is daar nog steeds geconcentreerd op een strandwal. Het verkavelingspatroon aan de oostkant van het dorp vertoont onregelmatige blokvormen, ontstaan onder invloed van kreken in de voormalige kwelderlaagten. Een dikke plak kalkarme klei voorkwam oeverafslag in het veenweidegebied.

» **Fiets naar de Lagendijk en sla linksaf richting Krommeniedijk. Volg KP85.**

De Lagendijk is een deel van de middeleeuwse 'Verlengde Sint Aagtendijk', die hier het land tegen het water van 'de Crommenije en het Uitgeestermeer' moest beschermen.

» **Na ongeveer 1 km maakt de dijk een bocht naar rechts, stop waar een sloot de weg kruist.**

2 Excursiepunt 2: "Dycks Horn"

Deze hoek van de Lagendijk verklaart de naam 'Dycks Horn' (Horn = hoek). Links ligt de waterloop de Crommenije, nu een natuurgebied van Staatsbosbeheer.

Dit gebiedje is niet oorspronkelijk. Het is aangelegde 'nieuwe natuur', ten behoeve van watervogels en steltlopers. Rechts ligt het natuurgebied 'Weijenbus en Vroonmeer' dat door Landschap Noord-Holland wordt beheerd om weidevogels de ruimte te geven.

Crommenije

Overhaal/Overtoom

» **Fiets verder over de Lagendijk tot het fort bij Krommeniedijk',**

3 Excursiepunt 3: Inundatieveld en Fort bij Krommeniedijk

Foto uit 1944: Tweede Broekermolen in geïnundeerde omgeving.

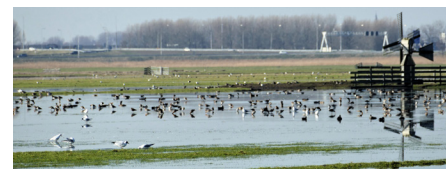
De Lagendijk vormt hier in de 'Stelling van Amsterdam' -samen met het water van de Crommenije- een begaanbare route (een acces) door het inundatiegebied van de Broekpolder (rechts) en de Krommenieër Woudpolder (links). Het in 1903 gebouwde Fort Krommeniedijk bewaakte de doorgang, die vanaf Uitgeest dwars door het inundatieveld liep.

Fort K'lijk is nu het 'Belevingscentrum Stelling van Amsterdam'.

In het fort een expositie met audiotour over de Stelling en een restaurant. Op het dak 'een geschutskoepel' met vogeluitkijkpunt. In het voorjaar wordt de omgeving tijdelijk onder water gezet om de trekvogels een plek te bieden om uit te rusten en aan te sterken. Landschap Noord-Holland verzorgt dan Vogelkijkdagen.

Fort bij Krommeniedijk, sinds 2017 Fort K'lijk

Inundatie rond fort K'lijk

» **Rij bij het fort linksaf, de Krommenie-weg op, tot bij het bruggetje.**

4 Excursiepunt 4: Krommenieweg

Parallel aan de Krommenieweg ligt nog een originele inundatiedijk, aangelegd voor waterkering. Voor doorvaart in vrestijd bevindt zich in de dijk een 'doorvaartbeschoeiing'. Bij inundatie werd zo'n doorgang gedicht met zand of klei.

» **Fiets terug naar het fort en vervolg linksaf de dijk, die nu 'Busch en Dam' heet, naar KP38.**

De route volgt de slingerende middeleeuwse dijk langs de oevers van de Crommenije. Het brede water heet hier eerst Noorderham en verderop Zuiderham.

Min of meer parallel aan de slingerende dijk ligt een lage rechte kade. Dit is de inundatiedijk die het water in de rechtsgelegen Broekpolders moest weren.

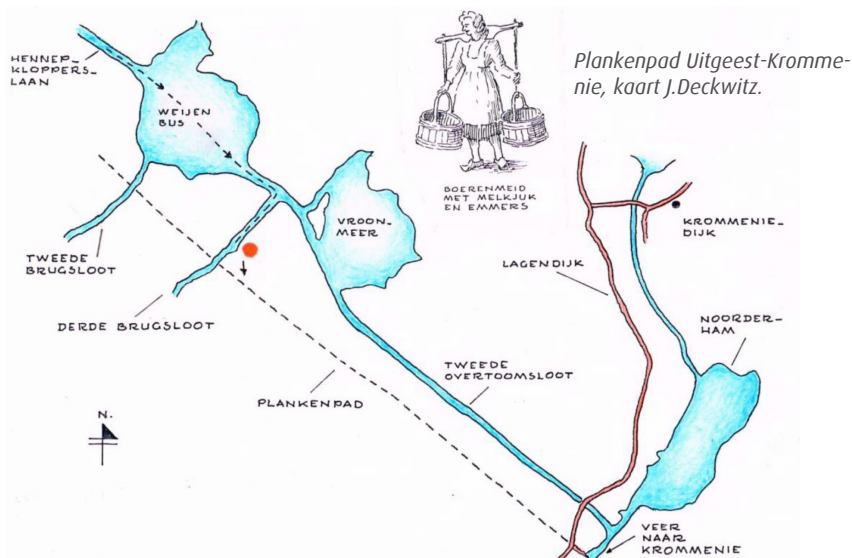
Doorvaart beschoeiing in inundatiekade.

» **Na 1,5 km stoppen bij de Kano-overstapplaats.**

5 Excursiepunt 5

Rechts, waar de 2e Overtoomsloot de inundatiekade doorsnijdt, is weer een doorvaartbeschoeiing. Ook hier is nu een overhaal in de kanoroute.

Honderd meter verder lag tussen 1711 en 1825 evenwijdig aan de 2e Overtoomsloot het 'Plankenpad', een 3,3 km lange houten weg vanaf café 'Het Rooden Hert' in Uitgeest naar 'het Veerhuis', bij het bruggetje links, richting Krommenie.

Tijdens de overstroming van 1825 spoelde een groot deel van het Plankenpad weg. Om de weg tussen Uitgeest en Krommenie begaanbaar te houden werd de Lagendijk bepuind. Tot de aanleg van de Provinciale Weg in 1930 was dit de enige verbinding met de Zaanstreek.

» **Bij het verkeerslicht de N203 oversteken en de dijk vervolgen.**

Rechts ligt het Fort aan de Ham (lees infobord,) dat het acces van de spoordijk bewaakte. De N203 Uitgeest-Zaanstad lag er tijdens de aanleg van de Stelling nog niet. In dit fort is nu een oorlogsmuseum gevestigd.

» **Rij verder over deze dijk tot het punt waar links een hoge dam ligt.**

6 Excursiepunt 6: De 'Nieuwendam' van 1357,

(Informatie over deze dam komt bij excursiepunt 16 aan bod.)

Vanaf dit punt is rechts goed te zien hoe omvangrijk het inundatieveld van de Uitgeester- en Heemskerkerbroek was. Hier ligt ook een tot de stelling behorend kruitmagazijn, dat om veiligheidsredenen met een dikke laag aarde is afgedekt.

» **Vervolg de dijk- en hou na 1 km bij de splitsing van de weg rechts aan over de slingerende Hoogedijk, dus NIET langs de Communicatieweg A.**

Links ligt de kaarsrechte Liniedijk die de bocht in de Hoogedijk afsnijdt.

» **Steek na 1 km de Communicatieweg over en stop bij het ronde watertje rechts.**

7 Excursiepunt 7: Braak (=Wiel) bij Fort Veldhuis

Braak (=Wiel) bij Fort Veldhuis.

Op deze plaats is tijdens een stormvloed in 1666 de dijk doorgebroken. Het wild binnenstromende water van de Crommenije maakte zo'n diep kolkgat dat de dijk niet op de bestaande locatie kon worden hersteld. Een nieuwe waterkering werd om het kolkgat heen aangelegd, waardoor er een met water gevuld 'wiel' of 'braak' ontstond. Bij het wiel ligt Fort bij Veldhuis. In het fort zit sinds 1989 het Luchtoorlogmuseum.

» **Vervolg de dijk, die hier Genieweg wordt genoemd en langs een golfterrein en gasstation leidt, naar KP40.**

De Genieweg loopt nog over de middeleeuwse dijk. Daarlangs ligt een hoge Liniedijk waar diverse kazematten (steunbatterijen) in verwerkt zijn.

» Stop na ong. 2 km bij KP40 waar links een hoge dam ligt, dwars door de bedding van de oude Crommenije.

8 Excursiepunt 8: de Nieuwendijk
(Informatie over de 'Nieuwe Overdijking' van 1718, zie excursiepunt 15)

Fortgracht

Ten westen van de Geniedijk ligt een brede waterloop, de 'fortgracht', ook onderdeel van de Stelling, gegraven voor aanvoer van water om de toen veel lager gelegen Polder Wijkerbroek te kunnen inunderen.

Ook hier loopt de weg nog over de middel-eeuwse dijk, die Sint Aagtendijk heet. Parallel ligt de veel hogere Geniedijk.

» Ga verder over de Sint Aagtendijk naar KP6, onder de snelweg A9 door, en stop op het punt waar het informatiebord over 'Fort bij Sint Aagtendijk' staat.

9 Excursiepunt 9: Polder Wijkerbroek en Fort bij Sint Aagtendijk

Het Stellingfort hier moest het acces de Sint Aagtendijk bewaken, die hier een verbinding maakt met de hoger gelegen strandwal en binnenduinrand van Beverwijk. In het fort verhuurt de Stichting Fortpop Beverwijk sinds 1991 oefenruimtes aan muziekgroepen.

Het Wijkermeer stond tot ver in de 19e eeuw in open verbinding met het IJ en dus ook met de Zuiderzee. De binnenduinrand met de geestdorpen moest tegen het buitenwater beschermd worden door dijken. Hier lag het dorp 'Agathenkiricha', later Beverwijk, de dijk heet daarom Sint Aagtendijk. Het bedijkte gedeelte werd de polder 'Wijkerbroek'. Later werd dit ook aangewezen als inundatiegebied en daarmee onderdeel van De Stelling van Amsterdam.

De Broekpolder is nu voor een groot deel een woonwijk en alleen vanaf dit punt is de voormalige vuilnisbelt te zien, die hier nu het Aagtenpark heet. Een deel van de lage Broekpolder is een hooggelegen bos geworden (omkering reliëf). De voormalige vuilnisbelt biedt een prachtig uitzicht op de Wijkermeer, de Buitenlanden en onderdelen van de Stelling.

Aagtenpark

Het Wijkermeer is, tegelijkertijd met het IJ, drooggelegd toen rond 1875 het Noordzeekanaal werd gegraven. De Wijkermeer bij Beverwijk is nu grotendeels bedrijventerrein.

» Rij door langs het fort, viaduct over de snelweg, richting KP7 (B). Na 1 km ligt links van de Noorderweg de TOP Buitenlanden.

Gezicht op het Wijkermeer, Ruysdael.

10 Excursiepunt 10: Rorik

Landgoed Rorik

Er is een fietspad dat leidt naar het Landgoed Rorik (zie www.landgoedrorik.nl)

Landgoed Rorik is een alternatief en ideologisch agrarisch bedrijf met een zelfvoorzienend restaurant, kleinschalige camping, biologische landbouw, een pluktuin en een wijngaard.

» Hier kan de route met 10 km verkort worden. Volg dan vanuit dit punt verder KP7, naar de Assendelver Zeedijk. Verder KP8 en KP39 met Excursiepunt 15.

» Om de zuidelijke route verder te vervolgen, rij verder langs de Noorderweg en ga rechtsaf de Groeneweg op tot aan het fietspad op de Vuurlinie. Stop bij de Damsluis hoogte Kagerweg.

11 Excursiepunt 11: Liniedijk met damsluis

Dwars door de Wijkermeer is een kaarsrechte 2,5 km lange liniedijk aangelegd, vanaf het Noordzeekanaal tot aan de Sint Aagtendijk. Bij inundatie werd niet de hele Wijkermeer onder water gezet. Ten oosten van de dijk bleef zo genoeg agrarische grond over om het belegerde gebied van voedsel te kunnen voorzien.

De liniedijk is ook hier zo hoog dat transport van mensen en materieel achterlangs ongezien kon plaats vinden. Omdat men van de droogmakerij niet twee verschillende polders wilde maken, werden de waterlopen door de liniedijken heen getrokken. De coupures die zo ontstonden konden in geval van inundatie afgesloten worden met schotbalken. In deze liniedijk liggen nog eens drie damsluizen.

Liniedijk Wijkermeer met damsluis.

Op deze plek konden dubbele rijen balken geplaatst worden, waartussen men dan zand stortte. Onder een afdakje liggen de schotbalken.

» Fiets verder over het fietspad langs de liniedijk tot aan Fort Zuidwijkermeer.

12 Excursiepunt 12: Fort Zuidwijkermeer

Dit fort had als belangrijkste taak het acces van het Noordzeekanaal te bewaken. Bijzonder aan dit fort zijn de speciale kelders, bekleed met geglaazuurde tegels. Ingericht voor het bewaren van vlees, dat hier vandaan naar andere forten werd gebracht. Nu wordt het fort gebruikt voor de opslag van kaas. De hoge luchtvochtigheid en een constante lage temperatuur maken het geschikt om kazen te ripen.

Fort Zuidwijkermeer

» Sla linksaf bij de driesprong langs de Kanaalweg en fiets 4km door tot bij Pont Buitenhuizen. KP10 TOP Buitenhuizen.

S 2e Startpunt TOP Buitenhuizen, KP10.

13 Excursiepunt 13:

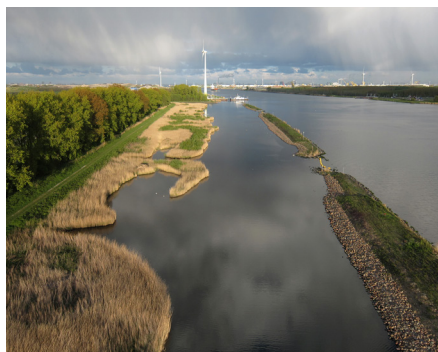

Topografische Kaart 1900 n.Chr.

Buitenhuizen was de zuidpunt van het lintdorp Assendelft, dat als een schiereiland in het IJ lag. Deze punt werd buitengedijkt, vandaar de naam Buitenhuizen. Met de aanleg van het Noordzee-kanaal is Buitenhuizen aan de zuidkant van het kanaal komen te liggen.

Langs de oevers van het kanaal is nu een brede strook tot natuurgebied ontwikkeld, met een brakwater-milieu.

Pontplein Buitenhuizen ligt op een punt waar de Noorder IJ- en Zeedijk grenst aan het Noordzee-kanaal, op de overgang van het zeekleilandschap van het voormalige IJ en het veenweidelandschap van Laag Holland.

Natuuroevers Noordzeekanaal. Vliegerfoto Tom Kisjes.

» Volg KP 99 en stop na 500 mtr bij het informatiebord rechts bij de waterpartij.

14

Excursiepunt 14: 'Assendelverbraak' en lintdorp Assendelft.

De braak is ontstaan tijdens de grote overstromingen, Kerstnacht 1717 (zie ook excursiepunt 15).

Assendelft is met een Dorpstraat van 7.2 km het langste lintdorp van Noord-Holland.

» Vervolg de route naar KP7. over de slingerende Noorder IJ- en Zeedijk, Assendelver Zeedijk genoemd.

Slingerende Zeedijk

Naast deze hoge, oorspronkelijk zeewater kerende dijk, liggen twee totaal verschillende landschappen: aan de oostkant de oude Assendelverpolder met zijn lange smalle kavels, typerend voor de veengebieden, voornamelijk in gebruik als grasland en aan de westkant de jonge droogmakerij 'De Wijkmeer', die door de meer recente zand- en kleiafzettingen voor akkerbouw geschikt is. Het Assendelver veengebied is in de loop der eeuwen gedaald door oxidatie en inklinken. Het Wijkmeer is daarentegen juist hoger komen te liggen doordat tot ongeveer 1875 opslibbing via het IJ plaats kon vinden.

Lagen oorspronkelijk IJ, Wijkmeer en Crommenije lager dan de omgeving, nu liggen ze vaak hoger.

» Fiets verder naar KP8 en KP39 langs de Assendelver Zeedijk.

Links liggen de 'Buitenlanden', de opgeslibde oevers van het oude Wijkmeer. De twee munitiedepots langs de dijk hebben nu een nieuwe functie gekregen.

» Rij bij KP39 een klein stukje de Nieuwendijk op.

15

Excursiepunt 15: Nieuwendijk en de Kil.

1717 dijkdoorbraken

Op kerstavond 1717 werd het noordwestelijk kustgebied van Nederland, Duitsland en Denemarken getroffen door een zeer zware storm waarbij talloze dijken bezweken. De Kerstvloed eiste duizenden mensenlevens en ook de materiële schade was enorm.

Het water van het IJ en Wyckermeer brak op zeker 8 plaatsen door de Assendelver Zeedijk en Sint Aagtedijk.

Nieuwe overdijking 1718.

De Kil vanaf de Nieuwendijk.

De bedding van de Crommenije is hier het smalst. Groenedijk en Hoogedijk liggen hier minder dan 100 meter van elkaar. De Kil loopt vanuit het golfterrein hier onder de weg door naar de 'Nieuwendam'.

» Volg een klein stukje KP85, en ga dan bij Busch-en-Dam rechtsaf de 'Nieuwendam' over. Stop op het midden van de dam (C).

16 Excursiepunt 16: Busch-en-Dam / Nieuwendam 1357

Links (Noord) de dam in de Crommenije, situatie 1580.

De 'Nieuwendam', ook wel 'Busch en Dam' genoemd, werd in 1357 in de Crommenije aangelegd om de gebieden ten noorden ervan te beschermen tegen hoge vloedstanden van het IJ en Wijkermeer, die in open verbinding stonden met de Zuiderzee.

In 1718 werd daarom een extra dam aangelegd in de bedding van de Crommenije; 'De Nieuwe Overdijking' of 'Nieuwendijk', zoals de dam nu wordt genoemd. Hierdoor werd de inmiddels hoog opgeslibde 'Noorderbuitendijken' een polder.

De oostelijke dijk langs de Crommenije is tussen de twee dammen grotendeels vergraven, omdat die geen waterkerende functie meer had. Een deel ligt er nog als de Groenedijk.

Ten noorden van de dijk is te zien hoe 'de Kil', het restant van de Crommenije, hier licht slingerend door de 'Buitenlanden' loopt.

» Rij terug naar de Groenedijk en verder naar KP38. Bij de kruising met de Communicatieweg linksaf. Stop even bij de waterloop de Kil.

Ten zuiden van de Nieuwendam moesten de dijken nog steeds de hoge vloedstanden keren. De middeleeuwse dijk moest daarom op hoogte worden gehouden, vandaar de naam Hoogedijk. Voor de Lagendijk was dat na de aanleg van de Nieuwendam niet meer nodig.

De loop van de Crommenije ten zuiden van de dam wordt nu de Kil genoemd.

De Crommenije vanaf de Nieuwendam.

Om de scheepvaart tussen steden als Alkmaar, Haarlem, Leiden en Amsterdam via de Crommenije niet te verhinderen werd de dam opengehouden. In 1546 werd de sluis op bevel van Karel de Vijfde toch gesloten, omdat het doorstromende water te veel schade zou aanrichten. Het gevolg was aanslibbing aan de zuidkant vanuit het Wyckermee en IJ, waardoor doorvaart steeds moeilijker werd. Toch maakten kleine schepen nog gebruik van de route, zo blijkt uit een bezwaar tegen de afsluiting door Haarlem in 1596.

"... die van Uuytgeest, Aeckersloot, Crommenie, Crommenierdijk ende veel andere dorpen daer hueren coopmanschappen van boter, kaes ende andere waeren brengen tot Haerlem ..., haelende weder bier, brouwerijafval ende andere nootelicke waere, waer van die stede Haerlem deur deese verstoppinge gefrustreert es tot haeren naedeel ongerijff ende verlies"

(Uit: "Busch en Dam", Jan Rem, Krommenieër Kroniek 13, 1999)

Van de oorspronkelijke scheepvaartroute is nu nog slechts een smal slingerend slootje over, de Kil.

Molen de Waterdief.

Op de dam stond van 1731 tot 1926 een windwatermolen "De Waterdief", die het water vanuit de lagere Zuiderham opsloeg naar de Noorder Buitendijken.

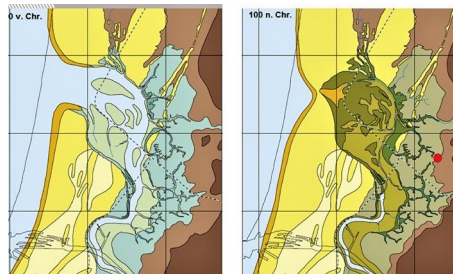
» Vervolg de weg over de dam en steek de spoor- en autoweg over.

De afstand tussen de twee stoplichten op de N203 is hier de breedte van de oude waterloop 'Cromme IJ'.

» Rij rechtdoor langs de oostelijke oever van de Zuiderham. Stop na 100 meter bij de voormalige sportterreinen, nu nieuwbouwwijk, rechts van de weg.

17 Excursiepunt 17: 't Hain en de Westdijk

Archeologisch gezien is dit een echte hotspot. In 1955 stuitten grondwerkers op sporen van een Friese woonkern met boerderij uit 700-400 v.Chr. De Vroege IJzertijd. Tot op dat moment werd aangenomen dat hier toen nog niet werd gewoond. Bij vervolgonderzoek in 1965 is nog veel meer aangetroffen: houten palen van een omheining, maar ook veel scherven van aardewerk en een 'nest' van zestien slingerkogels. Er zijn zelfs aanwijzingen dat hier een Germaans-Fries heiligdom Het Hain was gevestigd. In 2018 vonden onderzoekers uiteenlopende gebruiksvoorwerpen, wapens en sieraden van Romeinse soldaten. Die zaten hier in het begin van de jaartelling. Mogelijk kwamen de mannen van het fort in Velsen. Inmiddels nemen de deskundigen aan dat hier in Krommenie een Romeinse wachttoren heeft gestaan. Bekend is ook dat de Romeinen handel dreven met de lokale bevolking, maar ze het later met elkaar aan de stok kregen.

Het Hain (rode stip) gelegen aan kreek die op het Oer-IJ uitkwam. Bron: Piet Kleij, archeoloog Zaanstad.

Op deze plaats mondde het veenstroompje De Vliet uit in de Crommenije. Bij de aanleg van het sportcomplex en later de nieuwbouwwijk is De Vliet onder het zand verdwenen.

De Westdijk loopt langs de Noorderham. Door de overheersende zuidwestelijke wind treedt aan de noordoost kant afslag van de oever op, terwijl aan de westkant verlandingsplaatsvindt. Als gevolg daarvan ontstaat op de natte westoever broekbosvegetatie. In 2005 is hier veel land afgegraven voor ontwikkeling nieuwe natuur.

» Blijf rechtdoor fietsen langs de oostoever van de Zuiderham, en Noorderham. Stop bij de afslag Krommenieweg, vlak voor het kerkje op de terp in Krommeniedijk:

18 Excursiepunt 18: Tolhuis en kerk in Krommeniedijk.

Tolhek en "Van ouds het Veerhuys".

De Krommenieweg, de voormalige Tolweg, voert naar de plek waar vroeger een overzetveer lag over de Crommenije. Tot in 1933 de Provinciale weg werd aangelegd, moest vrijwel alle verkeer vanuit de Zaanstreek naar plaatsen als Alkmaar en Beverwijk hier langs. Later is het veer vervangen door een ophaalbrug en werd tol geheven. Het karakteristieke tolhuis, tevens café, is in juli 2005 gesloopt.

De inundatiekade van de Stelling, (zie excursiepunt 4) steekt in Krommeniedijk de weg over naar het terpe waarop de kerk is gebouwd en loopt vervolgens enkele honderden meters parallel aan de Krommeniedijk. In 1940 heeft het inundatiegebied twee weken onder water gestaan. In 1944 hebben de Duitsers het systeem tegen ons gebruikt en heeft het gebied 1,5 jaar blank gestaan. Bij de inundatie overstroonden ook de erven van de woningen ten westen van de dijk.

» De route kan hier met 7 km worden ingekort door linksaf te slaan. Volg dan KP85 en 84 naar TOP Zwaansmeer,

» Vervolg de route door het dorp Krommeniedijk. KP86 en 87.

Het dorp ligt langs het noordwestelijke deel van de omringdijk die rond 1280 om de Zaanstreek werd aangelegd.

» Bij de Nauernasche Vaart linksaf naar KP84.

» Stop bij Molen "De Woudaap" en sluis.

Markervaart

19 Excursiepunt 19: Krommenieër Woudpolder

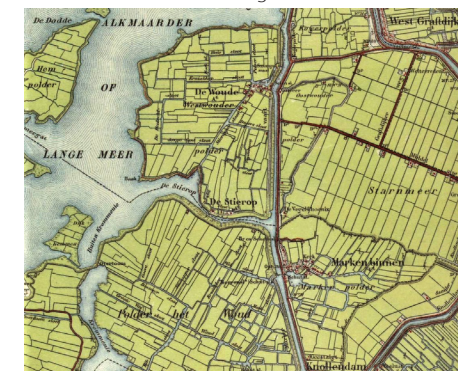
Waren de 'Broekgronden' bij Heemskerk en Uitgeest al in de middeleeuwen bedijkt, de 'Woudgronden' volgden pas in de 17e eeuw.

Door het droogmalen van grote meren als Schermer, Beemster en Starnmeer, werd het oppervlak voor boezemwater sterk verkleind. De waterstand steeg, De Wouden werden overstromd en bedijking was noodzakelijk.

Om het boezemwater sneller af te kunnen voeren naar het IJ, werd het Twiske vergraven tot de kaarsrechte Nauernasche Vaart en werd polder 'de Wouden' door het graven van de Markervaart in tweeën gedeeld.

Zaan en Nauernaschevaart naar Markervaart.

Markervaart door Woudpolder.

Molen Woudaap en boerensluis.

Anders dan in de Uitgeesterbroekpolder bevindt zich in dit deel van de Woudpolder slechts een dun kleidek op het veen. Door kleinschalige vervening draagt hier het verkavelingspatroon een rommelig karakter met brede sloten. De Woudpolders zijn zeer vogelrijk.

» Rij verder langs Markervaart en stop bij rustpunt de boerensluis.

20 Excursiepunt 20: Rustpunt langs Markervaart en gedempte boerensluis

De boerensluis was de vaarverbinding tussen de veenpolder Krommenieër Woud en de Markervaart, onderdeel van het Schermerboezem. In geval van inundatie voor de Stelling van Amsterdam werd hier het boezemwater ingelaten.

De Krommenieër Woudpolder, kon samen met de Westwouderpolder geïnundeerd worden. De Markervaart vormde een acces dat door Fort Marken Binnen, aan de overkant van het water, werd bewaakt. Vlak voor de bocht rechts aan de overkant van de vaart ligt Fort bij Marken-Binnen.

Stierop

» Stop bij de 'Rolletjes,

Molen "De Woudaap" bemaalde tot 2003 de Woudpolder. Nu staat er een elektrisch gemaaltje naast. Naast de molen ligt een schutsluis.

Goudplevieren in Woudpolder.

Boerensluis bij Markervaart.

Waar het fietspad naar links afbuigt loopt via de Stierop, de oude waterverbinding tussen Starnmeer (nu droogmakerij) en Alkmaardermeer. Aan de overkant boerderijen op het eiland De Woude.

21 Excursiepunt 21: De rolletjes.

Dit punt staat in de volksmond bekend als 'de rolletjes'. Bij de aanleg in 1651 van de dijk langs Langemeer en Stierop werd de Crommenije afgedamd. Voor de scheepvaart werd hier een schutsluis gebouwd. Later werd deze vervangen door een overhaal voor kleine vaartuigen.

De rolletjes

Dam tussen Binnen- en Buiten Crommenije.

Het moerasgebied ten noorden van de dijk draagt de naam Dijkerhemme. De naam "hem" komt in deze streken veel voor. Net als "kaag" en "koog" gaat het daarbij om buitendijkse, meestal moerassige stukken land.

» Fiets verder over de slingerende dijk langs het meer. Bij de jachthaven-restaurant links het fietspad aanhouden

Rechts ligt het "Swaensmeertje".

Ooit een nat stuk buitendijks land, toen een klein droogmakerijtje en nu weer een moeras.

» Bij de Legendijk rechtsaf. Einde route TOP Zwaansmeer KP84

Uitgave 2021 Stichting Oer-IJ

Oorspronkelijk titel: Aardkundige en cultuurhistorische fietsroute Alkmaarder- en Uitgeestermeer en omgeving in relatie tot de Stelling van Amsterdam.

*Provincie Noord-Holland uitgave Haarlem, november 2005 en april 2009
Gepubliceerd n.a.v. benoeming Alkmaardermeeromgeving tot 'Provinciaal Aardkundig Monument'*

Geactualiseerde versie en bewerking voor Stichting Oer-IJ:
Lia Vriend-Vendel 2021.

Foto's: Lia Vriend-Vendel
Omslagfoto's: Léon Klein Schiphorst
Routekaart: Gerard Hogervorst

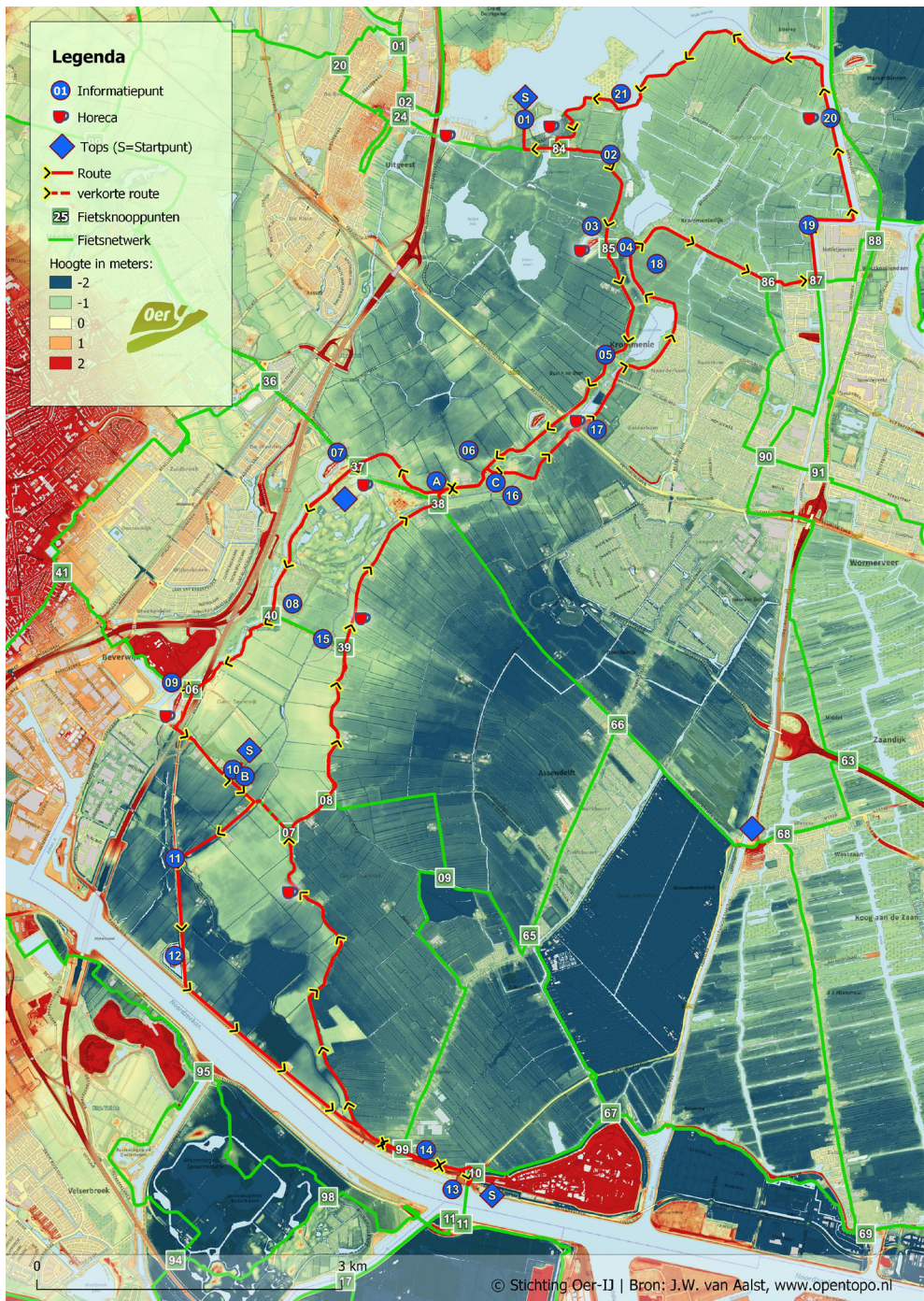

Meer over de ontstaans- en bewoningsgeschiedenis van het Oer-IJ gebied in het Noord-Hollandse Archeologiemuseum Huis van Hilde te Castricum.

Ook Museum Kennemerland in Beverwijk besteedt veel aandacht aan de regionale geschiedenis.

Hilde

KP = Fiets Knoop Punten

KP 84, 85, 38/ A, 37, 40, 6, 7/B, 10, 99, 7, 8, 39, 38, C, 86, 87, 84.

Bij **A**, **B** en **C** wijkt de route af van de KP-route.